

Вікторія ГОРБАЧЕВСЬКА,
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти спеціальності 011
Освітні, педагогічні науки
кафедри освітології та педагогічної інноватики
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(м. Переяслав, Україна)

Таміла ЯЦЕНКО,
доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України
(м. Київ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМПЕТЕНТІСНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ В ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Впродовж останніх років, в Україні, система реформ охоплює різні галузі, зокрема освіту, економіку, систему державного управління, соціальну сферу, сприяючи підвищенню якості життя населення та інтеграції до сучасного європейського простору. Реформування в системі освіти є важливою складовою розвитку сучасного освітнього простору. Провідною метою таких змін є формування компетентної, ініціативної, відповідальної особистості, здатної ефективно застосовувати здобуті знання на практиці та успішно адаптуватися до вимог сучасних реалій. Модернізація освітньої системи щодо реалізації *компетентнісного та діяльнісного підходів* окреслені в Законі України «Про освіту», Концепції Нової української школи. Державним стандартом базової середньої освіти передбачено вимоги до обов'язкового навчання з використанням основ компетентнісного підходу. Пріоритетним завданням є розвиток природних обдарувань та здібностей учнів, формування

компетентностей, які необхідні для соціалізації та самореалізації на подальшому життєвому шляху (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020).

Тому нові зміни в освіті орієнтовані на підвищення якості навчання, оновлення змісту та складових освітніх програм, впровадження дієвих підходів до організації освітнього процесу, зокрема, реалізація *компетентнісно-діяльнісного підходу* в формуванні ключових *компетентностей учнів* Нової української школи.

Аналіз досліджень та публікацій підтверджує, що найбільш детальне обґрунтування теоретичних основ *формування соціальної компетентності* особистості подано в роботах І. Беха, Н. Бібік, Н. Гавриш, С. Данилейко, М. Докторович, І. Ніколаєску, О. Савченко. На початку 2000-х років, поняття та *зміст соціальної компетентності* висвітлено в наукових працях М. Докторович, (Докторович, 2009); визначено структуру соціальної компетентності учнів в роботах Т. Смагіної (Смагіна, 2011).

У науковій праці Н. Бібік здійснено аналіз переходу від знаннєвого підходу до компетентнісного, обґрунтовано та висвітлено переваги, потенційні ризики (Бібік, 2015). Зокрема, пріоритетами є підвищення мотивації учнів, орієнтація на результат, формування здатності діяти в життєвих ситуаціях. Ризики характеризуються як спрощення теоретичного рівня освіти, складнощі у розробці інструментарію для оцінювання. Особлива увага приділяється реалізації *компетентнісного підходу*: потреба в діяльнісних методах навчання (проекти, кейси), інтегрованому оцінюванні та заміні ролі вчителя на посередника, наставника.

Зокрема, О. Іващенко вважає, що *«соціальна компетентність – це якісна характеристика особистості, здатність адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань про неї, які дають змогу зрозуміти основну закономірність соціальної ситуації, уміння знаходити інформацію в невизначеній ситуації й упевнено будувати свою поведінку для досягнення балансу між своїми потребами, очікуванням, сенсом життя і вимогами*

соціальної дійсності, уміння задовольняти бажання, спираючись на норми (Іващенко, 2018).

Як зазначає, А. Коваленко *соціальна компетентність* характеризується як сукупність особистісних характеристик, що забезпечують здатність індивіда адаптуватися до змін у соціальному середовищі, дотримуватися його норм і правил, а також ефективно взаємодіяти в різних комунікативних ситуаціях (Коваленко, 2025).

Метою статті є обґрунтування теоретично-практичних аспектів *компетентнісно-діяльнісного підходу* в формуванні соціальної компетентності учнів середньої школи.

Сучасне суспільство потребує формування самостійних, відповідальних, соціально адаптованих громадян, здатних ефективно взаємодіяти в соціальному середовищі: з розвинутими особистісними здібностями, з творчим потенціалом, з умінням самостійно здобувати нові знання і розв'язувати конфліктні ситуації, з адекватною поведінкою в соціумі.

Згідно змісту Державного стандарту основою для *формування соціальної компетентності учнів* є: уміння виявляти повагу та толерантність; вміння співпрацювати, співпереживати й долати стрес; діяти в окремій конфліктній ситуації; дбайливо ставитися як до особистого так і соціального здоров'я; вміння дотримуватися здорового способу життя; вміння дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки в спілкуванні (Державний стандарт базової середньої освіти, 2020).

Сучасні освітні зміни передбачають використання сучасних методів навчання, розвиток критичного мислення учнів і створення умов для всебічного розвитку кожної дитини. Слід вказати, що застосування *компетентнісно-діяльнісного підходу* в освітньому процесі середньої школи забезпечує формування цілісної особистості, здатної до повноцінної самореалізації у різних сферах соціальної діяльності. Володіння комунікативними навичками та здатність до ефективного спілкування у соціальному середовищі розглядаються як ключові чинники успішності молодших підлітків. Тому *соціальна компетентність учнів середньої школи* виступає важливим чинником, який

скеровує процес соціалізації школярів в адаптаційному циклі навчання (5-6 класи). Першочергово, допомагає знайти власне місце в соціально-освітньому середовищі, а з часом успішно пристосуватися до умов старшої школи та до сучасних суспільних вимог у соціумі.

Компетентнісно-діяльнісний підхід до навчання характеризується безпосереднім особистісним залученням учня до освітнього процесу, у якому всі складові діяльності організуються, регулюються та контролюються самим здобувачем освіти, що сприяє формуванню його компетентностей та автономності у навчанні. Тому в сучасному освітньому процесі вчитель спрямовує освітній процес, будує з учнями партнерські відносини. Важливою характеристикою педагога є здатність організувати навчальну взаємодію, зрозуміти емоційний стан учнів під час уроку. Кожен вчитель має володіти вмінням розпізнавати емоції дітей, аналізувати їхні реакції, поведінку під час навчальної діяльності. Такий підхід сприяє своєчасному реагуванню на труднощі, підтриманню сприятливого психологічного клімату в класі, в якому кожен учень, як особистість має свої відчуття і емоції. Як зазначає І. Бех, «шкільна група – осередок багаторічних міжособистісних процесів, що характеризуються розмаїттям змісту (як суспільно значущого, так і вартісно елементарного), різною динамікою емоційної палітри, тими чи іншими варіаціями життєвих планів і прагнень (Бех, 2023).

Урахування емоційного стану учнів дозволяє педагогу гнучко адаптувати методи, форми навчання відповідно до особливостей конкретного класу. Даний підхід сприяє формуванню довірливих взаємин між учителем і учнями, підвищує мотивацію до навчання та забезпечує більш ефективне засвоєння навчального матеріалу. Отже, здатність педагога до емпатії виступає важливою умовою організації результативного освітнього процесу.

Освітній процес має бути спрямований на комплексний розвиток особистості школяра, враховуючи індивідуальні особливості учнів, їхніх здібності, потреби та інтереси. Особливу увагу в сучасній середній школі варто наділяти розвитку практичних умінь і навичок, формуючи ключові компетентності. Важливо, щоб кожен учень не лише здобував знання, а й

володів умінням реалізовувати їх у життєвих ситуаціях. Таким чином, освітній процес має забезпечити і засвоєння знань, і формування навичок їх практичного застосування.

Слід зазначити, що ключовими засобами реалізації *компетентнісно-діяльнісного підходу* до навчання є організація проблемно-орієнтованого діалогу вчителя та учня, координація міжособистісної взаємодії учнів та здійснення вчителем оцінювання навчальних результатів учнів. Значне посилення ефективності даного процесу при вивченні учнями предметів соціальної та здоров'язбережувальної галузі забезпечується додатково використанням електронних освітніх ресурсів, наочних матеріалів, дидактичних карток, що розширюють педагогічний інструментарій і сприяють розвитку соціальної компетентності учнів. Відповідно, до діючого Державного стандарту, соціальна і здоров'язбережувальна освітні галузі сприяють формуванню *соціальної компетентності* через вивчення предметів: інтегрований курс «Здоров'я, безпека та добробут», курс морального спрямування «Етика».

Компетентнісний підхід у навчанні орієнтований на роботу з поданою інформацією та формуванням в учнів *соціальної компетентності*, умінь і навичок, що забезпечують їхню ефективність та успішність. Під час уроку вчитель застосовує кейс-метод: подає тематичні приклади проблемних ситуацій, практично-орієнтовані завдання, які спрямовані на аналіз, опрацювання інформації, з практичним вирішенням завдання. Учні мають можливість сформулювати гіпотези до того чи іншого варіанту рішення завдання, проводять аналіз та синтез інформації, обґрунтовують висновки. Застосування ситуативних завдань через кейс-метод, виступає ефективним елементом освітнього процесу та одним із ключових засобів підвищення результативності навчальної діяльності учнів середньої школи.

Приміром, ситуативне завдання до теми: «Конфлікт, шляхи вирішення конфлікту».

Мета завдання: розвивати здатність аналізувати соціальні ситуації, знаходити конструктивні шляхи вирішення конфліктів, застосовувати навички комунікації, співпраці в команді.

Зміст завдання:

Склалась ситуація, що між учнями 6-го класу виник конфлікт, в якому Максим та Олег сперечаються щодо створення шкільного проєкту до Всесвітнього дня здоров'я. Учні відстоюють власні ідеї щодо оформлення та подачі проєкту. Максим наполягає на натуралістичному стилі (вплив природи на здоров'я), а Олег – на соціальному (опитування про здоров'я, акції). Суперечка гальмує роботу учнів, які також беруть участь у створенні проєкту та намагаються допомогти. Проаналізуйте ситуацію, продумайте способи розв'язання конфлікту, але щоб кожен з учнів відчував себе цінним.

Всі учні класу діляться на чотири групи, кожна з яких формулює відповідь на запитання нижче завдання.

1. Завдання для першої групи учнів:

Яким чином конфлікт може вплинути на роботу всіх учнів, які можливі наслідки? Обґрунтуйте відповідь.

2. Завдання для другої групи учнів:

Які емоції можуть відчувати Максим та Олег, як вони вплинули на хід суперечки? Обґрунтуйте відповідь.

3. Завдання для третьої групи учнів:

Які навички ефективного спілкування можна застосувати, щоб запобігти виникненню конфліктам? Обґрунтуйте відповідь.

Обґрунтуйте відповідь.

4. Завдання для четвертої групи учнів:

Яким чином можна знайти компроміс і зберегти дружню атмосферу? Обґрунтуйте відповідь.

Після отриманих відповідей вчитель організовує коротку дискусію з учнями, з подальшим формулюванням висновків.

Таким чином, застосування компетентнісно-орієнтованих завдань виступає ефективним елементом освітнього процесу та одним із ключових засобів підвищення результативності навчальної діяльності учнів середньої школи.

Важливим засобом реалізації *компетентнісно-діяльнісного підходу* виступають інтерактивні методи навчання (рольові ігри та моделювання, робота в групах, метод «Мікрофон» та інші). Представлені методи сприяють опануванню учнями важливих соціальних навичок, поєднуючи соціальний, емоційний та інтелектуальний розвиток кожного здобувача освіти. Таким чином, кожен учень з пасивного слухача переключається на активного учасника, який через командну роботу, групові дискусії формує соціальні навички.

Отже, Нова українська школа покликана готувати дітей до життя, формувати в них практичні уміння аналізувати, опрацьовувати великий обсяг інформації, відбирати найважливіше, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Традиційна парадигма освіти, у рамках якої школа функціонувала насамперед як засіб накопичення знань, вже не відповідає сучасним вимогам. У сучасному світі, де навчання є безперервним процесом, школа має навчити учнів здатності постійно засвоювати нові знання та практично застосовувати їх в процесі життєдіяльності.

Таким чином, *компетентнісно-діяльнісний підхід у формування соціальної компетентності учнів середньої школи* передбачає орієнтацію освітнього процесу на розвиток навичок і наскрізних умінь особистості, забезпечує практичне застосування теоретичних знань, а також сприяє формуванню здатності до саморозвитку та ефективної командної взаємодії. Адже реалізація *компетентнісно-діяльнісного підходу* в освітньому середовищі створює передумови для успішної соціальної молодших підлітків та їх самореалізації в майбутньому.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Доброчинність особистості: виховні іновації. *Духовно-моральне виховання дітей і молоді в сучасному освітньому просторі: теорія,*

практика: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції 30-31 серпня 2022 р. / за редакцією Н.Є. Химич. Переяслав: Університет Григорія Сковороди в Переяславі. 2023. С.18

2. Бібік Н. М. Переваги і ризик запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 53.
3. Державний стандарт базової середньої освіти (2022). *Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-rovnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>. (Дата доступу: 07.03.2026)
4. Докторович М. О. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3. С. 144–147.
5. Іващенко О. В. Формування соціальної компетентності учнів на уроках української мови та літератури на засадах міжпредметних зв'язків. *Методичний посібник*. Кривий Ріг, 2018. 46 с.
6. Коваленко А. О. Сутність соціальної компетентності у сучасній освітній парадигмі. *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень: VIII Міжн. наук. конф., м. Запоріжжя, 21.02.2025*. Запоріжжя, 2025. С. 212–215.
7. Смагіна Т. М. Соціальна компетентність учнів: зміст і структура. *Педагогічна майстерня*. 2011. № 2. С. 22.